

БЕЛАРУСКІЯ СІНТАКСІЧНЫЯ ФРАЗЕАЛАГІЗМЫ МАДЭЛІ *НЕ КАБ Х*
І ІХ АДПАВЕДНІКІ Ў АНГЛІЙСКАЙ МОВЕ

У той час як беларускія сінтаксічныя фразеалагізмы (далей – СФ) у цэлым дэманструюць схільнасць да полісеміі, у іх агульнай масе вылучаюцца мадэлі, якія маюць толькі адно значэнне. Да іх належаць канструкцыі тыпу *не каб Х*, якія выражаюць павіннасць у мінулым у дачыненні да нявыкананага дзеяння: – *Ты гадкі, – кажа яна, – не, каб падгуляць мне. Заўсёды дурніцай выстаўляеш* (М. Клімковіч) ‘табе трэба было падгуляць мне’; *Вось ёлупень, – з прыкрасцю падумаў Мар’ян, – сядзіць, зацяўся, не, каб збегчы, сысці, куды падзеўся той дзетдомаўскі спрыт* (В. Казько) ‘яму трэба было збегчы, сысці’. Неадпаведнасць паміж тым, што *Х* трэба было зрабіць, і тым, што гэтага не адбылося, выклікае неадабрэнне, незадаволенасць, асуджэнне з боку моўцы. У першым прыкладзе гэта стаўленне эксплікуецца фразай *ты гадкі*, у другім – лаянкавым словам *ёлупень*. Указваючы на тое, што трэба было зрабіць, моўца такім чынам крытыкуе тое, што было зроблена замест гэтага.

Аналіз кантэкстаў, у якіх ужываюцца СФ мадэлі *не каб Х*, паказаў, што ў іх бліжэйшым акружэнні называюцца дзеянні, якія не адпавядаюць таму, што, на думку моўцы, павінна было быць выканана: у першым прыкладзе персанаж твора павінен быў падгуляць гераіні, але замест гэтага выставіў яе дурніцай; у другім герою трэба было паказаць свой спрыт і збегчы, але ён застаўся. Моўца называе і тое, што было зроблена, і тое, што трэба было зрабіць замест гэтага, і несупадзенне і супрацьпастаўленне гэтых дзеянняў дакладна выражаюць яго пункт гледжання, дазваляюць зразумець прычыну крытыкі: ‘я незадаволены дзеяннем *А*, таму што трэба было зрабіць *В*’.

Асаблівасцю функцыянавання СФ мадэлі *не каб Х* з’яўляецца тое, што ў шэрагу кантэкстаў моўца побач з німі ўказвае на непажаданыя наступствы невыканання таго, што было трэба, г.зн. няправільных, памылковых дзеянняў: *Маланніны два сыны ажно на Сахалін заехалі. Там недзе і засталіся навечна... Не, каб дома жыць* (Звязда) ‘яны павінны былі жыць дома’; *На адной з рэпетыцый адбылася сварка. Спявачка не пагадзілася з партыяй, што прапаноўвала віяланчэлістка. А тая, не – каб саступіць, пачала ўпірацца і настойваць на сваім варыянце* (А. Глёбус) ‘віяланчэлістка была павінна саступіць’. У першым з прыведзеных прыкладаў сыны Маланні, якім трэба было застацца жыць дома, паехалі на Сахалін, сумным следствам чаго стала іх смерць на чужыне. У другім прыкладзе віяланчэлістка не саступіла, а пачала ўпарціцца і настойваць на сваім, што прывяло да сваркі.

Пазіцыю пераменнага кампанента ў СФ мадэлі *не каб X* займае інфінітыў або інфінітыўнае словазлучэнне, і нават у выпадках, калі фармальна *X* прадстаўлены іншай знамянальнай часцінай мовы (*не, каб заўтра; не, каб да мяне; не, каб зялёны*), у яго аснове ляжыць інфінітыўнае словазлучэнне, у якім адбываецца эліпсіс: *не, каб [прыехаць] заўтра; не, каб [звярнуцца] да мяне; не, каб [купіць] зялёны [гальштук]*, напрыклад: *Наагул мы толькі і ўмеем, што плакаць, енчыць ды галасіць. Звычайна, калі ўжо позна, калі нябожчык – на покуці. Не, каб раней, хоць бы ўзлавацца ды добра вылаяцца, як умеюць лаяцца некаторыя* (В. Быкаў) ‘не, каб раней [выказваць тое, што думаеш]’, ‘выказвацца трэба было раней’.

У англійскай мове павіннасць з пункту гледжання моўцы перадаецца мадальным дзеясловам *should*, а яго аднесенасць да мінулага – спалучэннем *should* з інфінітывам закончанага ладу: *Suddenly felt I was wearing the wrong thing. I should have worn the navy silk dress* (H. Fielding) ‘раптам я зразумела, што была апранута не ў тое. Трэба было надзець цёмна-сіняю шаўковую сукенку’ = (бел.) ‘не, каб апрануць цёмна-сіняю шаўковую сукенку’; “*Women are frightfully rummy,*” he said gloomily. “*You should have thought of that before you married one,*” I said (P. G. Wodehouse) ‘«Жанчыны жахліва дзіўныя», – змрочна сказаў ён. «Табе трэба было падумаць пра гэта перад тым, як ты ажаніўся з адной з іх», – сказаў я’ = (бел.) ‘не, каб падумаць пра гэта да жаніцьбы’. Згодна з М. Х’юінгсам, *should have Infinitive* выражае крытыку або шкадаванне, а ў трактоўцы Н. А. Кобрынай – крытыку, прыдзірку, калі штосьці пажаданае не было выканана, што карэльнае з элементам незадавальнення, выяўленым намі ў семантыцы беларускіх СФ.

Адрозненне паміж беларускімі і англійскімі структурамі заключаецца ў тым, што *не каб X* належыць да размоўнага стылю, а канструкцыі тыпу *should have Infinitive* стылістычна нейтральныя і таму не такія выразныя, толькі ў пэўных кантэкстах, на фоне агульнай эмацыянальнасці, як у прыведзеных прыкладах, набываючы пэўную экспрэсіўнасць. Сказы, збудаваныя паводле мадэлі *should have Infinitive*, ужываюцца як у размоўным і мастацкім, так і афіцыйна-дзелавым або газетным стылях: *The WHO should have declared a global emergency earlier than it did, its report said* (The BBC) ‘У дакладзе адзначаецца, што СААЗ павінна была ўвесці рэжым надзвычайнага становішча ў ахове здароўя ва ўсім свеце раней, чым яна гэта зрабіла’; *The west should have tried talking to the Taliban a decade ago, after they had just been toppled from power, the top British commander in Afghanistan has told the Guardian* (The Guardian) ‘Прадстаўнік камандавання брытанскім кантынгентам у Афганістане заявіў «Гардыян», што захаду трэба было спрабаваць весці перамовы з Талібанам дзесяцігоддзе таму, калі яго рэжым толькі быў зрынуты’; *The Denmark goal should have been disallowed. Last second, as the taker runs up, they moved their wall to within a metre of our wall and blocked Pickford's view. That's an offence under current rules* (The Sun) ‘Гол Даніі трэба было не залічваць. На апошняй секундзе, калі пенальціст разбягаўся, яны перасунулі сваю сценку на адлегласць меншую за метр ад нашай і закрылі

агляд Пікфарду. Згодна з дзейнымі правіламі, гэта парушэнне'. У кантэксце афіцыйнага дакумента (першы прыклад), каментарыя высокапастаўленай службовай асобы (другі прыклад) або эксперта (трэці прыклад) пераклад *should have Infinitive* пры дапамозе СФ мадэлі *не каб X* быў бы неадэкватным. Такім чынам, па прычыне стылістычнай нераўнацэннасці мы адносім структуры тыпу *не каб X* і *should have Infinitive* да міжмоўных, але не эквівалентных перакладчыцкіх адпаведнікаў.